

Felipe Fernández-Armesto: Alternatív világtörténet A középkor története

Ford. Károlyi Júlia. 230 old., á. n.

Alternatív világtörténet Az újkor története

Ford. Károlyi Júlia és Göbölös Magdolna. 323 old., á. n.

Alternatív világtörténet A jelenkor története

Ford. Göbölös Magdolna és Konok Péter. 300 old., á. n. *Athenaeum 2000–Pannonica, Budapest, 2001. A kronológiát készítette Gunst Péter.*

Felipe Fernández-Armesto, mint bevezetésében írja, „zavartan és lesütött szemmel” vallotta be egy kollégájának, hogy világtörténelmi könyvet próbál írni. Az azonnali és kategorikus válasz – miszerint: ez nem lehetséges – nyilvánvalóan nem lepte meg, s mire elkészült könyvének végző változatával (amelyet a továbbiakban *Millennium*nak nevezek, *A középkor története* című kötetet I-sel, *Az újkor történetét* II-sel, *A jelenkor történetét* III-sal jelölve), kialakulhattak a stratégiái arra, hogyan támassza alá „nonszensz” vállalkozását.

A szerző mindenekelőtt komoly erőfeszítéseket tesz, hogy érzékeltesse: tisztában van minden történelmi beszámoló – beleértve a sajátját is – esetleges, konstruált voltával, tudja,

hogy ő sem szabadulhat korának szellemétől, s hogy nem tulajdoníthat magának egy mindentudó, objektív, külső pozíciót, ahonnan megvilágíthatja a történelem valódi menetét. Ha akarjuk, akár a „posztmodern” címkét is Fernández-Armesto nyakába akaszthatjuk: „posztmodern” jellegzetességnek könyvében mindenekelőtt az tekinthető, hogy nem lát egyetlen rendező elvet, egyetlen magyarázó sémát a történelemben, a „majom Klió által kirakott mozaikban”.

Ugyanakkor, a relativista szólamok ellenére Fernández-Armesto mégis törekszik arra, hogy valahol megvesse a lábát, megteremtse a kellő perspektívát, hogy egységben szemlélje tárgyát, nevezetesen az emberiség történetét a Kr. u. második, a *Millennium* írásakor még csak a befejezéséhez közeledő évezredben. A „távlat” megteremtéséhez a bevezetésben „a távoli jövő Galaktikus Múzeuma” látogatótermét vizionálja, amelyben szerinte egyetlen aprócska vitrin foglalja majd össze a kort, amelyet a címke így jelöl: „Föld bolygó, 1000–2000, keresztény kor” (pontosabban: Kr. u. 1000–2000 – D. Cs.). Egyetlen vitrin tehát – a szerző azonban már a következő bekezdésben ironizál saját, nagyvonalú perspektíváján, mondván, hogy az ő oxfordi megfigyelőállásából nézve már Cambridge is „távoli és egzotikus civilizációnak tűnik”. Fernández-Armesto azt ígéri, hogy könyvében ötvözni igyekszik két, látszólag egymást kizáró szemléletet: megmutatni, milyen távoli, különleges, egymástól oly idegen világok sokasága létezett és létezik a Föld bolygón, „tetten érve a sokféleséget, nyomába eredni az illékonyak, helyszínről helyszínre, korról korra megizlelni a különbséget”; s közben azt is érzékeltetni szeretné, hogy „az elmúlt ezer év valóban a mi évezredünk volt, hogy azok a társadalmak, amelyekben élünk, az a csekély, ami kultúránkban közös így a harmadik évezred küszöbén, mind az elmúlt ezer év tapasztalatainak az eredménye” (I. 8. old.). Ezt a szemléletet időnként játékosan anakronisztikus hasonlatokkal is érzékelteti, mint amikor a híres XI. századi japán regényt „korabeli szappanoperá-

hoz” (I. 30. old.), középkori szerzeteseket mai egyetemi kutatókhoz (I. 58. old.), a zarándokok látogatta kolostori hálózatot „a sok egyforma repülőterei váróteremhez” (I. 61. old.), Husz Jánost a tévéprédikátorokhoz (I. 150. old.) hasonlítja; a faszizmust és a kommunizmust szerinte tekinthetjük dinoszauruszoknak, de emlékezzünk csak a Jurassic Park klónozott ősgyíkaira (III. 230. old.).

A jópofa hasonlatoknál is érdekesebb azonban, hogy Fernández-Armesto tartalmi szempontból is „posztmodern”: az ismert és „jelentős” személyekkel, helyszínekkel, eseményekkel szemben előnyben részesíti a kevésbé ismert személyek beszámolóit, a marginálisabb helyszíneket, az általában kevésbé fontosnak tartott eseményeket. Ez a mi kis Duna-menti régiónk számára nem éppen hátrányos: egyik példája szerint „A reneszánszot inkább Magyarország szemszögéből mutatom be, nem pedig Toscanából...” (I. 24. old.). Az „új történetírás” lelkes hívei számára megfontolandó lehetne azonban Fernández-Armesto figyelmeztetése: szövegei „nem azért születtek, hogy «politikailag korrekt» legyen a szöveg, és jobb, ha már most kinyilvánítom: elkötelezett híve vagyok az iskolai és egyetemi történelemtanítás hagyományos tantervi kereteinek. Itt azonban nincs helye a «törzsanyagnak» – az alpműveltséget feltételezem. Céлом éppen az, hogy meglepetésekkel örvendeztessem meg olvasóimat.” (I. 24. old.)

A „mozaik” kifejezés valóban nagyon jó metafora a *Millennium* jellemzésére: események, személyek, tájak, gondolatmenetek sokasága ad ki együttesen egy képet. A szerző remekül ért ahhoz, hogy néhány mondatral érzékletes kis portrékat rajzoljon fel, eleven személyekkel népesítse be tablóját. Bár Fernández-Armesto személyéről semmi bizonyosat nem tudok, szövege alapján úgy képelem, jó tanár lehet, birtokában annak a képességnek, hogyan lehet ébren tartani a hallgatóság érdeklődését „kis színekkel”, „sztorikkal”, amelyek ugyanakkor fontos részei a gondolatmenet egészének is, vagyis nem kitérők. Oliba története, a katalán hercege, aki otthagya birtokait, hogy szerzetesnek

álljon (I. 55–58. old.), a középkori egyház és politikum kapcsolatának alapvető vonásaira mutat rá; Hidejosi japán diktátor sorsa (II. 5–10. old.) alkalmat ad a merengésre Japán birodalomépítő és izolációs korszakainak váratlan és előzmények nélküli váltásaira; egy helyőrségparancsnok 1594-es levele, amelyben tengenyri panasz között legsúlyosabbnak azt ítélte, hogy akadozik a nyílvesztő-utánpótlás, illetve hogy nem kap elegendő ópiumot (amit elengedhetetlennek ítélte a harci morál fenntartásához), tökéletes illusztráció a portugál világbirodalom sebezhetőségének tetéléhez (II. 23. old.); Nathan Rothschild alakja mellé illeszti egy kevésbé ismert, de minden bizonnyal még vagyonosabb kortársát, Vu Ping-csien kínai kereskedőt, (II. 85–89. old.), hogy megfogalmazhassa az állítást: az európaiak sok ázsiai gyarmatán a kínaiak voltak a „valódi gyarmatosok”; Dzsomo Kenyatta személyében nem a „hős antiimperialista vezért” állítja elének, hanem egy igazi kaméleont (III. 68–70. old.).

Egyik kedvenc témája a különböző kultúrák találkozása, méghozzá – érdemes hangsúlyozni – nem csak a nyugatiak és a „mások” találkozása. Hogyan sokkolták a „barbár” bolgárok tisztálkodási szokásai a X. században a „civilizált” arab követeket (I. 89. old.), hogyan zaklatták a XIII. századi Kambodzsában a helyi melegek az odalátogató kínai tisztségviselőt (I. 122–124. old.), hogyan okozott 1324-es zarándoklata alatt bőkezű aranyosztogatásával inflációt Egyiptomban Musa mansa, a kor egyik leggazdagabb uralkodója (az afrikai Mali Birodalom élén) (I. 174. old.)? „Hogyan létezhetnek ekkora különbségek a világon?” – kérdezi Fernández-Armesto egy alkalommal Ma Hoan tolmácsot idézve, aki Cseng Ho „mongol származású muszlim eunuch” kínai flottájával hajózott a XV. században az Indiai-óceánon, eljutva Kelet-Afrikáig és Arábiáig is (I. 131. old.).

Az ilyen kis történetek nem egy igénytelen, „érdekességek a történelemben”-típusú kötetbe illeszkednek, s bár Fernández-Armesto hangsúlyozottan nem törekszik „nagy elméletek” megfogalmazására, mindez nem

jelenti azt, hogy ne lennének tézisei, fontos tételei, amelyek bizonyítására erőfeszítéseket is tesz. A mozaik kövei által kirajzolt tételek legfontosabb eleme a „kezdeményezés” (*initiative*) fogalma: „Kezdeményezés»-en azt értem, amikor egy embercsoport döntően befolyásol más embercsoportokat – különösen, ha képes is erre – eszmék létrehozása és terjesztése, új technológiák kidolgozása és adaptálása, felfedezés, gyarmatosítás vagy agresszió útján. A kezdeményezés fontosságának növekedése az elmúlt ezer év történelmének egyik jellemző vonása, miként az is, hogy mind nagyobb lendülettel kerül át egyik kultúrából a másikba. I. sz. 1000-ig a kezdeményezés nehezen juthatott el egyik zárt, magába forduló kultúrától a másikig.” (I. 18. old.) Mint látható, Fernández-Armesto roppant óvatosan fogalmaz, a „kezdeményezés” fogalma a csoportok közötti kapcsolatok szinte minden formáját lefedi, így igen rugalmas, de ugyanakkor némileg tartalmatlanná is vált. Viszont éppen ebben a formájában alkalmas arra, hogy alátámaszthassa vele fő mondanivalóját: a vizsgált évezred egészében szó sincs arról, hogy a Nyugat kezében lett volna a kezdeményezés, és a világ többi része, mások (angolul érzékletes igazán a kifejezés: „the West and the Rest”) csupán passzívan reagáltak. „A nyugati hegemonia később kezdődött, kevésbé volt erőteljes, és rövidebb ideig tartott, mint általában feltételezik.” (I. 9. old.)

Fernández-Armesto történetének kezdetén, Kr. u. 1000 környékén Nyugat-Európa kicsiny, elmaradott zuga volt a világnak, miközben a muszlim, az indiai vagy a kínai civilizáció virágzott, a prekolumbián amerikai kultúrák felemelkedőben voltak, s Róma igaz örököséként még Bizánc is tartotta magát. Három évszázados emelkedés, majd közel két évszázados stagnálás után, a XV. század vége felé Fernández-Armesto szerint még mindig nem látszott igazán, milyen növekedés előtt áll a Nyugat, különösen a virágzó és hatalmas Kínával összevetve. Sőt, ha a kínai udvar hatalmi harcaiban a konfucianus bürokrácia nem kerekedik felül, és nem állítja le a már említett tengeri

expedíciókat, akkor a kínai felfedezők két generációval Kolumbusz előtt elérhették volna Európa partjait, vagyis „minket” „fedeztek volna fel”.

Mint tudjuk, a XVI. század elején azonban az európai „nagy földrajzi felfedezések” következtek, majd a világ szinte egészének európai gyarmatosítása, a kapitalizmus, az ipari forradalom, a modernizáció, amely itt kezdődött, Európában, illetve az európaiak által benépesített Észak-Amerikában, s innen terjedt tova a világ többi része felé – ez az az egyenes fejlődési kép, amely rendszer- és ideológiaváltásoktól függetlenül, töretlenül uralta és uralja a magyarországi történelemoktatást. Az itt tárgyalt könyv sokban segítheti olvasóit, hogy kicsit árnyalhassuk ezt a képet, szerzője szerint ugyanis ez a „fejlődés” nem volt sem egyenes vonalú, sem abszolút érvényű: az európaiak a Távol-Keleten egészen a XIX. századig a helyi kereskedelem egyfajta „parazitái” voltak, s csak ekkor, az ipari forradalmat követően tudtak felülkerekedni az itteni civilizációkon, s a XX. század második felében már be is következett a visszavonulás. Afrikában ugyancsak a XIX. század terméke volt a szinte teljes gyarmatosítás, az európaiak addig csak szűk partvidéki sávokban tudták megvetni a lábukat. A teljes európai hegemonia mindössze néhány évtizedre szűkül, ami az évezred távlatából nézve akár epizódként is felfogható. Az Újvilág Fernández-Armesto szerint is kivétel, de itt sem árt óvakodni a túlzásoktól: szerzőnk a szívós ellenállás megelőzően sok kis szigetét tudja felmutatni, s azt hangsúlyozza, hogy a XVIII–XIX. század fordulóján az európaiak már elvesztették amerikai gyarmataik túlnyomó többségét.

Fernández-Armesto a „terjeszkedő, fejlődő, dinamikus Nyugat”- „stagnáló, passzív más civilizációk” szembeállítás második elemét is gyakran megkérdőjelezi. Nemcsak az ismertebb magaskultúrákra – Kína, Japán, az iszlám, az azték vagy az inka államok – hivatkozik, hanem alig ismert birodalmakra vagy birodalomkísérletekre is. Igaz, itt kiütözköznek megközelítésének hátrányai is, időnként felületesek és elnagyoltak a következtetések, illetve az azokat alátá-

masztó ervek. Például amikor az ortodox civilizáció kapcsán arra a megállapításra ragadtatja magát, hogy „A látszat és a jelenkori híresztelések ellenére a keleti kereszténység egyfajta mérce szerint mérve erőteljesebb civilizáció volt, mint a nyugati” (I. 88. old.) – kíváncsi lennék rá, mi ez a mérce, s most nem ironizálni próbálok, valóban érdemes lenne árnyalni a nagyon elterjedt és általában negatív történelmi sztereotípiákat az ortodox/bizánci/orsz kultúrkörrel, de ehhez részletesebb okfejtésekre volna szükség, s nem ilyen bombasztikus deklarációkra. Hasonló példa, amikor az Oszmán Birodalom dinamizmusát dicsérve gúny tárgyává teszi az „Európa beteg ember”-toposzt, amelyet a nyugatiak már a XVIII. század első felében leírtak, noha „a páciens még jó két évszázadig ellenállt a hetet-havat összehordó orvosoknak, és ha sor is került amputációkra, csak olyan részeket távolítottak el, amelyekre amúgy sem volt szükség. Ami az oszmán jelenséget egyedülállóvá teszi, az nem a hosszú betegség, hanem a hosszú életben maradás...” (II. 18–19. old.) Azért az „új megközelítés” mindenáron való keresésében sem volna szabad kiretusálni a képből az Oszmán Birodalom hosszan tartó válságát, s hogy agóniája bizonyos mértékben gyengesége miatt húzódott el, mivel az egymást egyensúlyban tartó nagyhatalmak féltékenyen figyelték, nehogy a másik szerezzze meg a legnagyobb falatokat.

Ami különösen érdekes: Fernández-Armesto szerint a gyarmatosítás gyakran igen látványos és gyors sikerei mögött is nem egyszer helyi erők állnak: a konkvisztádorok kihasználták az indián belháborúkat mind Mexikóban, mind Peruban, s a hódításuk második szakasza tulajdonképpen csak a korábbi azték és inka hódítások kiteljesítése volt, jórészt helyi seregekkel (I. 187–199. old.); vagy amikor a XVIII. század második felében a britek megszerezték Bengáliát, majd azt követően egész Indiát, akkor nem az angolok győzték le „a bengáliakat”, hanem egyes – az angolokat is kihasználó – bengáli csoportok a többiekkel, s egész India meghódítása már csak a régi séma ismétlése volt; vagy az afrikai gyarmat-

birodalmakat „túlnyomórészt [...] a helyi erők folyamatos jóváhagyása és segítségével tartotta fenn” (II. 217. old.). „Az afrikai történelmet Afrikában csinálták még az imperializmus ideje alatt is” (II. 208. old.) – jól hangzik, s a ma divatos trendekbe kétségkívül beleillik az a felfogás, miszerint „az áldozatok egyre kevésbé tűnnek védtelennak”, de az „alátámasztást”, a részletek kifejtését ezen a ponton már hiányosnak találok.

„A jövő galaktikus muzeológusai évezredünk tárlójára nem a »Nyugat diadala« feliratot fogják biggyeszteni. [...] Az egész időszakot tekintve [...] talán kijelenthetjük, hogy a Kelet nagyobb hatást gyakorolt a Nyugatra, mint fordítva” – kockáztatja meg Fernández-Armesto a *Millennium* egyik végső következtetését (III. 215–216. old.). Talán – bár, hiába az „évezredes távlat”, minden elemzőre megkerülhetetlenül nagy hatást gyakorolnak saját kora uralkodónak tűnő tendenciái. „Az a 16. századi spanyol történelemtudós, aki kijelentette, hogy az emberiség története során az »impérium« – a világ feletti uralom képessége – mind nyugatabbra tolódott mindaddig, amíg végső helyére nem lelt Spanyolhonban, figyelmen kívül hagyta, hogy a glóbuszon tovább is lehet haladni nyugat felé.” (I. 19–20. old.) Ha a szavakon akarunk lovagolni: Fernández-Armesto egyik fontos megállapítása, mely szerint korunkban a kezdeményezés az atlanti térségből áthelyeződik a Csendes-óceán partvidékére, ugyancsak beilleszthető lenne az »impérium nyugatra vándorlásának» sémájába. Sokkal lényegesebb azonban, hogy valóban a nyugati hegemonia végóráit éljük-e napjainkban – elképzelhető, de vigyázni kell, ne értékeljünk túl olyan, ma nyilvánvalónak és mindent meghatározónak tűnő tendenciákat, amelyek évszázadok vagy éppen egy évezred nézőpontjából epizódnak bizonyulnak. Éppen Fernández-Armesto könyve szolgál bőségesen példákkal a hasonló, elhamarkodott jóslatokra. Akik a XX. század második felében a Nyugat visszaszorulásáról beszéltek, általában olyan tendenciákra hivatkoztak, mint a dekolonizáció, a nem nyugati térség gazdasági fejlődése, a

Szovjetunió által elért fegyverkezési és úrkutatási sikerek, Japán páratlan technológiai fejlődése, Kína felemelkedése. Ezen tendenciák közül a „szovjet sikerek” nem bizonyultak igazán sikeresnek, Japán fejlődése pedig már lassan másfél évtizede megakadt – emlékeznek még, milyen divatos volt az 1980-as évek végéig Japán eljövendő világhegemóniáját jósolni? Kína gazdasági fejlődése igen látványos, de alig negyedszázadra nyúlik vissza, ami – éppen a ropant hosszú kínai történelem perspektívájából tekintve – bizonyulhat akár epizodikusnak is. A *Millennium*-ban felhalmozott anyag ismét szolgálhat példákkal, hogyan töltheti el egy-egy társadalom közgondolkodását a „hanyatlás” érzete, miközben a „külső” szemlélő esetleg nem egészen érti ennek a közhangulatnak a kiváltó okait (Nagy-Britannia [III. 45–51. old.], illetve Franciaország példája [III. 51–58. old.]).

Lehet persze, hogy a „Nyugat visszaszorulása” témát nem is annyira a fentebb felsorolt – és, elismerem, némileg tendenciózusan válogatott – tendenciák határozzák meg, mint inkább az a kép, amely a Nyugaton belül kialakult saját szerepéről, történelméről, jelenéről és jövőjéről. Erre a képre manapság a két végtelenség közötti együttélése jellemző, tehát az a felfogás, miszerint a világot alapvetően meghatározó struktúrák a Nyugatról származnak, s ez alapján véve jó dolog, illetve az a felfogás, miszerint minden rossz a világban a kizsákmányoló, elnyomó (imperialista, rasszista, orientalista, szexista és így tovább) Nyugatnak köszönhető. A *Millennium* itt egy ropant érdekes gondolatot feszeget, amelyet érdemes hosszabban idézni: „Minden egyes esetet saját kontextusában kell megvizsgálni, és a kezdeményezés eltolódását minden alkalommal újra meg újra meg kell magyarázni. Van viszont azért egyfajta vezérfonal a kezünkben: a rivális kultúrák relatív teljesítménye az érintett népek önmagukról és egymásról kialakított képétől függ. A történelem terepasztalát azoknak a birodalmaknak a romjai borítják, amelyek bebeszéltek maguknak saját elkerülhetetlen bukásukat, illetve azok a győzel-

mek, amelyeket az egyes népek erkölcsi tartásuknak köszönhetnek. A »történelem menetét« kevésbé befolyásolja az, ahogyan az események valójában végbemennek, mint azok a – gyakran kiszínezett, gyakran hamis – konstrukciók, amelyek az emberek tudatában kialakulnak róluk. A kezdeményezés áthelyeződése csak akkor válik élő valósággá, ha az érintettek fejében is tudatosul. E könyv írása során következetesen arra törekedtem, hogy ne azt kérdezzem magamtól: »Miért történt ez vagy az a változás?«, hanem azt: »Mivel győzték meg magukat az emberek, hogy ez vagy az az állítólagos változás valóban végbement?« (I. 20–21. old.) Ezt a kérdést azonban a szerző nem próbálja megválaszolni.

A szerteágazó könyv valamennyi témáját akár csak felsorolni is képtelenség, de nincs is rá szükség. Alapvetően olvasmányos és gondolatébresztő kötetekről van szó, bár én hangsúlyozottan olyanoknak ajánlom elsősorban, akik rendelkeznek a történelmi alapismeretekkel – ezt egyébként maga a szerző is leszögezi könyve elején –, s ami talán még fontosabb: olyanoknak, akik érdeklődnek is a történelem iránt. Tartok tőle azonban, hogy Fernández-Armesto könyvének alapvető célkitűzéseit éppen a magyar kiadás szerkesztői értették félre. Mint előszavukban magyarázzák: »...a szerző Millennium címmel írta meg az utolsó ezredév világtörténetét. Nyilván az ezredforduló eufóriájában égő olvasóközönség elvárásának is megfelelően akarván.« (I. 13. old.) Nyilván, a közelgő ezredfordulóra és annak szimbolikus jelentőségére a szerző is utal, de a cím, véleményem szerint, elsősorban azt fejezi ki, amit (a magyar fordításból kihagyott) alcím ki is fejt: »Utolsó évezredünk története.«

Elképzelhető, hogy a szerkesztők nem akarták, hogy a könyv egybeomosódjon a magyarországi, ugyancsak „millenniuminak” nevezett politikai-kulturális show-sorozat aurájával, s ezért akár egyet is lehetne érteni döntésükkkel a címváltoztatást illetően. Nem tudom viszont megérteni az eredetileg ötrészes, egyetlen hatalmas kötetben megjelentetett *Millennium* három kötetre bontásának

ötletét. „Tudatosan hagytuk el [...] az illusztrációkat – írja az előszó –, mivel a magyar kiadásban a szövegre, az újszerű koncepcióra igyekeztünk koncentrálni.” A képek elhagyásának valójában nem sok köze lehet a magyar kiadás koncepciójához: a közel 600 illusztráció és a terjedelmes képaláírások ugyanis az eredeti kiadásban a könyv fontos részét alkotják, s remekül illeszkednek a „mozaikszerű” felépítéshez. Gyanítom, hogy ezt a „koncepciót”, mind a képek elhagyását, mind a három kötetre bontást nem szakmai, hanem marketing-megfontolások diktálták, akárcsak azt a – szerkesztői előszóiban nem említett – változtatást, hogy az eredetiben igen részletes, 73 oldalas név- és tárgymutató a magyar kiadás három kötetében összesen 33 oldalra egyszerűsödik (nagyobb betűtípussal, három helyett két oszlopba tördelve).

Kaptunk azonban egy „pluszt” is az eredeti kiadáshoz képest: „S hogy a vizsgázni kívánó hallgató, csakúgy, mint az érdeklődő olvasó dolgát is megkönnyítsük, mindhárom kötetet rövid kronológiai kitekintéssel zárjuk.” (I. 13. old.) Ez a „rövid kitekintés” a három kötetben összesen 108 oldalt tesz ki, több mint három-ezer tétellel. Egy „vizsgázni kívánó hallgató” azonban csak akkor készülhet ebből a kronológiából, ha teljesen agyatlan magolásra törekszik, akkor viszont semmi értelme, hogy a *Millenniumot* a kezébe vegye. A kronológia készítői szemlátomást kísérletet sem tettek arra, hogy a „kitekintés” összhangba hozzák a könyvnek akár a szellemiségével, akár a tartalmával. Példának okáért tömegével található információk a nyugat-európai rendiség kialakulásáról és a középkor dinasztikus küzdelmeiről, noha erre Fernández-Armesto éppen csak utalásokat tesz; szerzőnk ugyanakkor hangsúlyozza például, hogy a késő középkori Afrikában számos virágzó, napjainkban alig ismert birodalomkísérlet jött létre, mint Etiópia, Zimbabwe, Monomotapa, Benin vagy Mali – a középkori kronológiában egyetlen szót sem találunk ezekről az államokról.

Találkozhatunk viszont – méghozzá tömegesen – ilyen tételekkel:

„1952: Új alkotmány Romániában”; „1961: Pénzreform Jugoszláviában”; „1974: Nagy-Britanniában először vesznek saját kezelésbe a munkások egy üzemet (Meridenben)”; „1976: Szocialista alkotmány Kubában” – ugyan mi relevanciája van az ilyen információknak? A középkornál még érthető, hogy dátumként csak az évet adták meg, de a XX. századnál már kezd zavaróvá válni, pl. 1989-ből 40 esemény szerepel, hónap és nap nélkül (kivétel az 1914–20, illetve az 1938–45 közötti korszak, itt, de csakis itt, megadták az események napra pontos időpontját). 1990-ből már csak egy eseményt tüntetnek föl, ezt követően pedig egyet sem, úgy látszik, a kronológia szerint itt véget ért a történelem.

Tudom, a kronológia nehéz műfaj, nem lehet benne mindent elmagyarázni, de senki sem képzelheti komolyan, hogy akár „a vizsgázni kívánó hallgató”, akár az „érdeklődő olvasó” használni tudja, például, az ilyen (teljes terjedelmében idézett) tételeket: „1919–1923. Görög-török háború Szmirna birtoklásáért. Smirna [sic!] a törököké marad”, „1933. jan. 30-án Hitler lesz a német kancellár, koalíciós kormány élén. A Reichstag felgyújtása. Hitler teljhatalmat kap a parlamenttől. Az államok autonómiájának megszüntetése. A szakszervezetek és a politikai pártok feloszlatása. A Dimitrov-per. Fasiszta Német Munkafront létrehozása”; „1937: A német Condor-légió repülőgépei lebombázzák Guernicát” (ehhez tudni kell, hogy korábban még általános-ságban sem került szóba, hogy németek is részt vettek volna a spanyol polgárháborúban; persze elképzelhető, hogy az olvasó azt sem fogja kapásból tudni, hogy Guernica Spanyolországban van, s akkor már nem is zavarja a kérdés, hogy mit kerestek ott a németek; „1961: Franciaországban szükségállapot az algériai ejtőernyősök miatt. 12 millió dolgozó lép sztrájkba a puccsisták ellen”; „1969: Kínai határprovokáció az Usszuri folyónál: fegyveres összecsapás” (sajnálatos módon nincs megemlítve, melyik határról van szó, ami azért is félreértések forrása lehet, mert a kronológia korábban már háromszor említett kínai-indiai határin-

cidenseket, illetve, mert teljes egészében kimaradt a szovjet–kínai szakítás ügye – igaz, az 1961-es albán–szovjet szakításról már értesülhettünk); „1972: Nixon amerikai elnök (1969–1974) Pekingben: »kínai kártya.«” Ismétlem: teljes terjedelemben idéztem a fenti tételeket.

Ki hinné, hogy Európa egyik legnagyobb tömegvillogosságáról így is be lehet számolni: „1929: A Szovjetunióban kiépítik a gépállomások rendszerét. Az év végén megkezdődik a »kulákság« felszámolása. Szegényparaszti bizottságokat hívnak életre”, majd: „1930: A Szovjetunióban párhatarozat a kollektivizálás lassításáról. Az év végére újból gyorsítás: a kulákság felszámolása befejeződik.” Az „éhínség” szó, amelyet hiányolok ebből a szócikkből, elvégre több millió ember tudatosan előidézett éhhaláláról volt szó, már sokkal lejjebb felbukkan, a következő kontextusban: „1931: Az első nemzeti éhségmenet Washingtonban.”

Miközben Fernández-Armesto név szerint kiemeli országunkat is mint a világtörténet integráns részét, addig a kronológia magyar összeállítója úgyszólván kihagyta országunk eseményeit. Valami hihetetlen vaksággal a könyv lényegi mondanivalójára, az összeállító úgy dönthetett, hogy ez a könyv az „egyetemes történet” címkeje alá sorolódik, s ezért a „magyar történelem” jelzésű fiókokat ki sem nyitja. Érdemes izelítőképpen sorra venni az 1914 utáni magyar történelem mégiscsak említésre méltott eseményeit: 1914 és 1939 között Magyarország neve *egyszer* szerepel, egy felsorolás tagjaként, mint olyan ország, amellyel 1919–1920 folyamán békeszerződést kötöttek (hogy ez valami Trianonban történt, annak tessék máshol utánanézni, az, hogy 1919-ben kiszélesítették a szakszervezetek jogait Franciaországban, mégiscsak fontosabb). 1939 és 1945 között összesen hét említés, bár megfejthetetlen a válogatás logikája: 1938 és 1941 között Magyarország négy lépésben szerzett vissza területeket az 1918–19-ben elvesztett országrészekből – a kronológiában csak az 1939-es kárpátaljai bevonulás említődik; 1944. március 19-én megállnak minket a németek, de októ-

ber 15-e eseményeiről már nincs szó (értesülünk viszont két nagy német-ellenes olaszországi sztrájkokról, 1943. november 16-án és 1944. március 1–8-án); megtudhatjuk, hogy a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány hadat üzent Németországnak, csak azt nem, hogy mikor, hol, kiknek a részvételével alakult ez a kormány (viszont megtudhatjuk, hogy 1945-ben alakult a Szakszervezetek Világszövetsége).

Kis hazánk 1945 és 1956 között három alkalommal, mindhárom esetben felsorolás részeként bukkan fel, majd: „1956: Magyarország forradalom, amelyet szovjet csapatok vernek le” (teljes terjedelmében idézve), 1968-ban az új gazdasági mechanizmus bevezetése, illetve 67 kommunista és munkáspárt tanácskozása Budapesten; „1977: Az USA nyilatkozik: Magyarország visszkapja a koronát” (teljes terjedelmében idézve), 1979-ben ismét egy kommunista tanácskozás Budapesten. Aztán egyszerre csak elért minket a történelem, 1985 és 1989 között tizenöt magyar szócikk, csaknem annyi, mint addig összesen a XX. században. Így az első megemlített parlamenti választás az 1985-ös; az első említett magyar párt a Fidesz; az első megnevezett magyar politikus Pozsgay Imre; Kádár hatalomra nem került ugyan a kronológiában, viszont legalább most megbukik. 1989-ben végre kikiáltják a Magyar Köztársaságot – 1918 kapcsán ugyanis csak a német, az osztrák, a lett, a litván köztársaság kikiáltásáról értesülhetünk (valamint arról, hogy a belga férfiak megkapták az általános választójogot, illetve, hogy Dánia és Izland perszonálunióra lépett), 1946-ban pedig csak az olasz, a bolgár és az albán köztársaság kikiáltásáról volt szó (illetve arról, hogy Franciaországban államosították a gáz- és villanytársaságokat).

A konceptuális hibákhoz és aránytalanságokhoz képest apróság, hogy a kronológia szerint 1938 szeptemberében kiáltották ki a független Szlovákiát (valójában: 1939. március); hogy Mussolini a salernói (nem pedig a salói) köztársaság élére került 1943-ban; hogy a feketéket konzekvensen „négernek” nevezi; hogy az 1942 végi szövetséges észak-afrikai partraszá-

lásnál csak a mellékhadszíntérnek számító Casablancát említi, Algériát nem, s már 1942 decemberében felszabadítja egész Észak-Afrikát, noha öt sorral lejjebb elismeri, hogy Tuniszt csak 1943 májusában foglalták el az angolszászok. Apróságnál némileg komolyabbnak tartom, hogy a kronológia egyetlen szóval sem említi a holokausztot (nem csak a szó, maga az esemény is hiányzik) – napra pontosan megtudjuk viszont, mikor ölték meg Heydrichet, s mi volt ekkor a beosztása (csak éppen hibásan).

Egyszerűen nem értem, miért kellett ezzel a minősíthetetlen 108 oldalal elcsúfítani egy amúgy jobb sorsra érdemes kötetet. Hacsak nem a kontraszthatás miatt – az „alternatív” történelmet ellenpontozni a legrosszabb fajta „hagyományos” történelemmel.

DUPCSIK CSABA

Lee Congdon: Seeing Red

HUNGARIAN INTELLECTUALS IN EXILE
AND THE CHALLENGE OF COMMUNISM

Northern Illinois University Press,
Decalb, 2001. 223 old.

Az amerikai Lee Congdon, a Virginia állambeli James Madison egyetem történész professzora fiatal éveiben Magyarországon volt ösztöndíjas, megtanult magyarul, Adyról és a múlt századelő kultúrájáról írt tanulmányokat, s végül eltökélte, hogy feldolgozza az 1919 utáni magyar emigráció kimagasló alakjainak nyugat-európai, angliai és amerikai sorsát, tevékenységét és hatását. Egy évtizeddel ezelőtt jelent meg a Princeton University Press kiadásában a trilógia első kötete: *Exile and Social Thought. Hungarian Intellectuals in Germany and Austria, 1919–1933*. Főhősei kommunista és liberális írók, gondolkodók és a magyar és nemzetközi avantgárd művészei, sorrendben Lukács György, Balázs Béla, Kassák Lajos, Moholy-Nagy László, Kolnai Aurél és Mannheim Károly voltak, de szó esett benne a bécsi és a berlini